

A fapárna titkai

Jiphan. A velencei vagy curzolari utazó-kereskedő, Marco Polo révén ismerte meg a nagyvilág a helyiek által Nipponnak, ritkábban Nihonnak (hivatalosan Nippon-koku) nevezett hazájuk dél-kínai formáját. Jól kitűnik, ebből származik a szigetországnak a világban napjainkra közkeletűvé lett neve: Japán. Bár maguk a japánok ma is Nippont nyomtatnak például bélyegeikre. E sorozatos földrengések sújtotta szigetország a 13. századig teljesen és tökéletesen elszigetelt, védett maradt a külvilág mindennemű hatásaitól. Ott nem voltak idegen betörések és semmi hasonló... Ennek is köszönhető, egy merőben sajátos hatásokkal bíró, zárt és magába vonuló kultúrálódási folyamat formálta ezt a népet, és ez által magát a japán kultúra egészét. Talán ebből adódik, hogy a tőlük távol élő nációk, mi európaiak is oly egzotikusnak véljük a felkelő nap országának lakóit. Mert hosszú ideig vajmi keveset tudtunk róluk. A nyitás, ami a Nyugat hatásainak ténylegesen tárt kaput nyitott, csak sokkal később, a Meidzsi-restauráció idején történt meg, 1868-tól kezdődően. Mindez korántsem jelenti, hogy annak előtte náluk nem volt fejlődés, hogy ne születtek volna különös, olykor akár megrázó történelmi életképeket az ottani belviszályok meg egyebek, hogy ne fejlődött, ne formálódott volna az irodalmi, szépirodalmi létnek valamiféle csírája. Mert dehogyisnem. A 700-as évekből maradtak ránk az első érdekes és ténylegesen komolynak számító, már valódi japánnak tekintett irodalmi írások. Minekutána egy esszé nem lehet elegendő egy nép és országa részletes bemutatására, most csak arra vállalkozom, kandi pillantásokkal láttassam a japán irodalmi kezdeteket, ezt követően pedig egyetlen műre koncentrálok.

Ám mielőtt az irodalomra térek, célszerű szólni magáról a nyelvről. Eredete máig vita tárgyát képezi. Számos lehetséges magyarázatot fogalmaztak már meg a nyelvész-kutatók. Az egyik legvalószínűbbnek tekintett teória szerint nagyjából 5 évezrede válhatott ki a koreaiából. Az köztudott, hogy Kína kezdetben nagy hatással volt Japánra, érthető hát, hogy miért írtak századokon át mindent kínai írásjelekkel. Egyébiránt a japán nép eredetét is homály fedi. Az eddigi vizsgálatok java része egyelőre azt valószínűsíti, hogy az őslakók Kínán és Koreán keresztül Észak- és Kelet-Ázsiából és/vagy a Csendes-óceán valamely déli szigeteiről indulhattak útnak. A mai kutatásokat figyelemmel kísérve láthatjuk, vércsoport-vizsgálatok eredményeire támaszkodva a Bajkál-tó vidékén, Szibériában kutatnak a japánok gyökerei, ősei után. Az egységes japán állam születéséről annyit, nagyjából i. e. 450 táján alakult ki.

Maga a szépírás a 794-től kezdődő Heinan-korban vetette el első, meglehetősen termékeny magjait. Ugyanakkor a részletezőbb összkép érdekét szem előtt tartva az se maradhat említetlenül, hogy már ezt megelőzően is születtek írásművek. Ezekről itt tényleg csak az említés szintjén. Az első fennmaradt japán irodalmi emlék, mely terjedelmeként feltétlenül említésre érdemes, a különféle mítoszok és mondák gyűjteményét tartalmazó *Kodzsiki*, magyarul *Feljegyzések régi dolgokról*. 712-ből való és japán nyelven, pontosabban ójapánul, viszont még kínai írásjelekkel lett lejegyezve. Egy másik, szintén komolyabbnak tekintett mű a 714–720 közt írt Japán krónika, avagy *Nihonsoki*; ez ellenben teljes egészében kínaiul íródott. A harmadik 39 évvel később készült, ez a *Manjósu*, amit mi *Tízezer levél*ként ismerünk. Ez egy bizonyos Ótomo no Jakamocsi nevet viselő költő gyűjtését dicséri, aki, bármily hihetetlennek tűnik, 4500 lírai jellegű verset szedett egybe.

A Heinan-korban született meg az egyre erősödő illetén igények hatására a könnye(de)bb írást biztosító japán írásjelrendszer. Ami még lényeges, hogy a 11. század utolsó harmadától egészen a 17. század hajnaláig tartó időszak azért s abban volt meghatározó, mert e századok alatt változott és nyert szó szerint új formát és hangzást a nyelv; ekkor lett az ójapánból modern japán nyelv. Ezt a manapság használatos köznyelvet ott egyébként kjútogónak nevezik. Tüstént hozzá kell azonban tenni, hogy ez az egyszerűsített írásmód első hallásra megtévesztő lehet, mondjuk a germán nyelveket beszélők számára. Éspedig azért, mert még a 21. századi Japán alapiskolásai is – az 1946-os írásreform és az ekkor megállapítottak 1981-es kiegészítése dacára – 925 db. írásjelet kénytelenek megtanulni. És ahhoz meg már, hogy az átlagos mindennapi teendők, tehát például az üzletekben való bevásárlás során ne érezze elveszettnek magát az ember, nem kevesebb mint 1945 db. írásjelet kell kifogástalanul ismerni.

A Heinan korszakot nagymértékben jellemezte, legalábbis arisztokratákörökben, hogy a mindennapok és a művészet határozottan összefonódni látszott, ahogyan a szabadoság is. Ez alatt azt kell érteni, hogy a férfiak mellett a nők is nyíltan keveredtek, bonyolódtak ilyen-olyan szerelmetes kapcsolatokba. Itt kell felemlíteni Izumi Shikibut, azt a költővénával kellőképpen megáldott udvari hölgyet, aki érzelem dús mivoltáról árulkodó, ebből fakadóan túláradóan szenvedélyes stílusban írt vágyról, vágyódásról. Sokat elárul a szerelembeesésnek azon eshetősége, már amit a fennmaradt egykorú írásművekből tudunk, hogy olykor elegendő volt, ha valaki megpillantotta a hősnő kezének írását. Erősen kihathatott, és a tetejébe alapjaiban közrejátszhatott a művészet és a mindennapi lét mind szorosabb összefonódásában az is, ahogy fentebb már említettem, hogy a kínai írásjelek bonyolultsága okán ekkoriban érezték szükségesnek saját írásjelek kidolgozását. Megszületett a könnyedebb irodalmi kifejezésmódot is biztosító japán szótagírás; hosszú idő alatt született meg a már valóban japán szótagábécé, vagyis a kana. Az említett, egyébként több századot átívelő érában született más művek mellett a *Kokinsh*, vagyis a *Régi és modern idők gyűjteménye* c. költészeti antológia. Továbbá az *Isze monogatari*, ami egy olyan versgyűjtemény, melyben minden verset felvezet egy prózai rész. Illik megemlékezni még a krónikajellegű *Heike monogatari*ról, vagy mondjuk a Muraszaki Sikibu tollából való, a japán császár fiának pályafutásáról, egyszersmind a császári udvar mindennapjairól is szóló monumentális *Gendzsi monogatari*, másként *Gendzsi szerelmei*, legismertebb nevén a *Gendzsi regénye*, melyet általában a világ legelső, de tegyük hozzá, fiktív tartalmú regényeként tartanak számon. Eme mű japánok általi mai napig tartó megbecsülését jelzi, hogy 2008-ban még egy szép színes emlékművet is kiadtak az ezeréves mű és írója előtti tisztelgésül. Alapos kidolgozottságán túl ez a mű ráadásul megteremtett egyfajta új irodalmi nyelvezetet is. No és akkor még nem

Felvillanyozott eufória, 1985

szóltam az udvarhölgy (japánul njóbónak nevezik) Szei Sónagon *Makura no szósi* c. prózai írásáról. Innentől ezt a művet és illendőségből ugyanígy a szerzőjét is igyekszem valamelyest alaposabban bemutatni.

Előjáróban még szükséges azt tisztázni, hogy a naplók írása, ez a fajta szellemi foglalatosság inkább a nők, de e körön belül is egész pontosan és igazándiból inkább csak az udvarhölgyek sajátja volt (legalábbis az övéik maradtak ránk). A 11. századi japán irodalomról úgy szokás megemlékezni, mint a női szerzők aranykoráról, amiben lehet valami igazság, tekintve, hogy a következő közel kilencszáz éven át nem született igazán elismert írónőjük. Ezek a naplók részben titkos szerelmi képzelgéseket, de persze tapasztalatokat, helyenként hamisítatlan hálósobai pajzanságokat is magában hordozó, továbbá bűt, bánatot meg vidámságot is felvillantó írások voltak. Fennmaradt s ráadásul napjainkra megérdemelten világhírnevet szerzett napló van több is. Ilyen a csak Micsicuna anyjaként ismert hölgy *Ökönyál-naplója* (*Kageró nikki*) melyben, mint megcsalt nemesi feleség tárja elének bűját, a korábban említett Muraszaki asszony, vagyis a *Gendzsi regénye* írójának *Naplója*, az ismeretlen ifjú vidéki lány írta ún. *Szarasina napló*, vagy épp Ki no Curajukitól a *Toszai napló*. Utóbbi azért kuriózum, mert ezt minden bizonnyal egy férfi jegyezte, ami annak ellenére biztosnak vehető, ha írásmódjával, szófordulataival stb. a férfi szerző igyekszik női lejegyzőnek éreztetni magát.

Maga a *Makura no szósi* szerzője Szei Sónagon olyan családba született, amelyben nevelkedvén nem tűnik teljesen a véletlen művének a költészszeretet. Elég, ha arra gondolunk, hogy már a mintegy egy századdal korábban élt dédnagypapája is ismert és elismert poéta, vagyis hát udvari költő volt. Mellesleg édesanyja, a 908-ban született Kijohara no Fukajabu szintén ismert költő (és mellesleg tudós is) volt. Az már csak egyféle bonusznak tekinthető, hogy édesapja familiáját császári származásúnak vélik. Sónagon ősei között voltak egyebek mellett tartományi helytartók is. Hogy nagypapát irodalmi téren mennyire respektálták, azt ékesen bizonyítja, hogy a kifinomultságával, művességével kitűnt versei minden antológiában szerepelnek. A valódi neve helyett a kormányzati titulust rejtő Sónagont használó asszonyág pontos születési dátuma nem ismert, de annyi biztosnak tetszik, 966 táján látta meg a napvilágot. Ismereteink szerint talán egy alkalommal házasodott és legalább egyszer életet is adott egy lánygyermeknek. Élete utolsó esztendei viszont még ennyire sem ismeretek, amiképpen halála ideje se behatárolható.

A nyelvi tisztaságáról ismert, mintegy 320 részből álló, viszont nem időrendbe állított *Párnakönyv*, mert magyarul így ismeretes, nagyjából 991-től az 1000 utáni első évekig íródott. Tartalmát illetően többek közt emlékeket, véleményeket (egyebek mellett udvarhölgytársait, azok viselkedését sem kíméli), fantáziadús vázlatokat tartalmaz. De fájdalom emlékét is őrzik a sorok. Továbbá irodalmi idézeteket, rokon- és ellenszenvet vonultat fel. És akkor még ott vannak a császári udvar etikettjéről és hierarchiájáról szóló részletek, ahogyan a különböző szertartásokról, rituálékról való beszámolók, hiszen nem egy rendkívül izgalmas udvari pillanatot is ecsetel. A *Párnakönyv*ben arról is mesél, hogy miközben a császárnénak már igencsak betegen teltek napjai, a császárt ez vajmi keveset foglalkoztatta: saját lakrészén minden tekintetben lankadatlan volt a jókedv, minden tekintetben kiélvezte legújabb császári ágyasa (gon no tendzsi), Akikó hajlandóságát. Zárójelben, ha egy ágyas babát szült a császárnak, az automatikusan úgy lett elkönnyelve, mint a császárné gyermeke – érdekes, akár még tisztességtelennek is tűnő, mégis elfogadott szokás volt, még az 1879-ben született Josihito császárnak is egy ágyas volt a biológiai, tehát a szülőanyja. Igen érdekes még a *Párnakönyv*ben, hogy helyenként csak listákat tartalmaz – néhol mindössze egy-egy szóba öntve – arról, mit tart kellemesnek, kínosnak stb. Maguk a fejezetcímek is utaló jellegűek: *Mulatságos dolgok, Kiábrándító dolgok, Kellemetlen dolgok...* Mindezek tetejébe, ahogyan az emberi mivoltunkból kifolyólag szinte adódik, pletykákat is rendszeresen lejegyzetelt.

Az erős akarattal bíró udvarhölgy (Szadakó császárnét szolgálva) mindig önmaga alakította életét, nem hagyott beleszólást terveibe, elképzeléseibe, kapcsolataiba. Ennek maradandó emléke *Párnakönyve*, melyben az eddig említettekén kívül általa át- és megélt szerelmi kalandokat is jócskán tárgyal. Ezen persze abszolúte nem csodálkozhatunk, tekintve, hogy tudjuk, magának Sónagonnak módfelett sok kedvese volt. Egyikőjük egy bizonyos Tadanobu, akivel ugyan nem volt lángoló a kapcsolata, sőt össze is veszték, mégis valamiért az ő nevét szokták leginkább kiemelni. A helyzetéből, értsd a helyszínből, a császári udvaron belüli voltából fakadóan mindezek természetesen magas ranggal rendelkező urak voltak, amiként az előbb említett úr is a császár rokonságához tartozott. Erről, mármint udvarhölgye szereteágazó szerelmetes kapcsolatvilágáról különben a császárnénak is tudomása volt, aki mindig pontosan tudta, hogy éppen ki kéredzkedett be hírnevessé vált udvarhölgyéhez. S nem csak tudta, hogy mikor ki tesz nála látogatást, hanem még az aktuális férfihoz való közeledésmódot illető tanácsokkal is ellátta.

A témánál tartva elengedhetetlennek vélem, hogy a következőkben néhány mondat erejéig szóljak a szexualitásról mint olyanról, a Heinan-kori és a mai Japánban uralkodó szabados szerelemről. Alighanem az egyik legizgalmasabb, de kétségkívül fölöttébb

különös szokás felemlítése révén lehet leginkább képet alkotni a szexualitáshoz, pontosabban férfi és nő közti viszony(ok)hoz való akkori hozzáállásról. Ez nem volt más, mint a még régebbi időkben született úgynevezett vendégházasság szokása, vagy ahogy a japán mondaná: „cuma toi kon” (cuma=feleség, toi=látogat, kon=házasság). Ez a hagyomány annyit jelentett, hogy férfi és nő nem lépett a házasság holtig tartó útjára. Hanem helyette az úr egyszerűen és inkább csak folyvást udvarolt a kiszemelt hölgynek. Értelemszerűen, ha egy férfi szívében megmozdított valamit valamely nő, akkor mihamarabb elkérte annak címét, majd ahányszor csak tehetette, fölkereste, zenélt és/vagy szavalt neki, ilyenképpen igyekezett megnyerni magának a hölgyet. Aki pedig ha viszontvonzódást érzett, többször és többször, majd mind gyakrabban meghívta magához, akár azzal, hogy a férfi maradjon is nála éjjelre. És ha már ez a tényállás forgott fenn, akkor a hölgy otthonában, a pontosság kedvéért az annak részét képező saját kisebb lakrészén belül többnyire külön teret biztosított a választott úrnak elalvási és persze minden egyéb célra. Merthogy innentől kezdve már nyugodtan élhettek és éltek is a testi örömök kielégítésének igényei szerint. Gyakran felettébb furcsa, sőt gyakran extrém szexuális játszadozások színtere volt ez a lakterület. Meglepő vagy se, de ha a vendégeskedő gyermeket nemzett, azzal tovább nem igazán törődött, habár lényegében nem is törődhetett, amennyiben legalábbis tudjuk, hogy a babát az anya családja nevelte fel a nagy-, vagyis a családi házban. Japánban különben a magányosan, apa híján szülő nő nem volt és ma se megvetendő. Ami még lényeges, a férfi, ha kedve szottyant, vagy mondjuk úgy, altesti késztetést érzett magában aziránt, hogy további hölgyek kényeztetését is élvezné, azt is megtehette. Merthogy jóllehet a tárgyalt időszakban már a monogám kapcsolat is kezdett teret hódítani, ám az egyelőre csak párhuzamban kereste helyét a mindennapokban, vagyis inkább a „mindenészakakban” a vendégeskedés szokása mellett.

A szexualitáshoz való hajdan volt hozzáállásuk egyes részleteinek szinte örökérvényűségét bizonyítandó, szükséges a mai kor szexualitási-térképébe is belelapozni. Tudniillik a jelenkori japánok is, akiknél amúgy a szüzesség sem akkora jelentőségű, ha csak tehetik, elszántan keresik a szexuális különbségeket. Ezek ismeretében valószínűleg az se a véletlen műve, hogy napjainkra a japán pornóipar megbecsülhetetlenül nagy hasznot hozó üzletággá lett. Mindennek a háttere részint ősi vallásukban, a sintoizmusban rejlik, ami értelmezésükben valahol azt is mondja számukra, a szex művelése miatt nem kísérti őket a gonoszság szelleme. Magát a szexet egyszerűen az anyagcsere-folyamatok szükséges részének fogják fel.

Jöjjön néhány konkrét téma a *Párnakönyvből*. Érzékletes például az a rész, amelyikben a vágyat lehangoló csalódottságról szól. Ebben arról ír, hogy amikor késő éjszaka kopogtatnak, kiküldöd a cselédlányt megnézni, hogy ki lehet az, miközben már remegő keblekkel vágyod az áhított férfit, ám amikor a cselédlány visszatérve másvalaki, egy neked közömbös személy nevét mondja, na az a lehető leglehangolóbb. Azt is leírja, hogy miként illendő távoznia egy férfinak a hölgytől: az úriembernek ki kell mutatnia, mennyire sajnálja, hogy nem maradhat, mert hogy milyen jól érezte magát. Ugyanakkor nem jó, ha csak úgy ripsz-ropsz felugrik és elrohan, az a jó, ha megvárja, hogy ilyes szavakkal célozzon a nő rá, hogy távoznia kellene: „Nocsak, feljött már a hajnal. Bizonyára nem óhajtod, hogy itt találjanak.” Elmélkedik még arról is, milyen nyomasztó érzéseket gerjeszt, ha és amikor két szerelmes összezörren, amiképpen arról is szól, mennyire elszomorító érzés, amikor egy férfiember valamely régi szerelméről beszél.

A napló keletkezésével kapcsolatban tudni kell, hogy azt eredeti szándéka szerint kizárólag önmaga kedvére jegyezte le, általában éjszaka, mielőtt vagy miután távozott tőle az aktuális örömszerző férfiember. Csakhogy a könyv valahogy kitudódott, s titokban körbejárt

az egész udvarban. Sokak nagy-nagy örömeire. Merthogy egyes hölgyolvasók a széles körű szerelmi tapasztalatok kézikönyveként forgatták. Másoknál, érthető módon a szeretői közt tudottak és néhány érte sóvárgó más férfiak körében pedig lényegében a nemi, vagyis hát szexuális vágy felszítására és/vagy ébren tartására tudott jótékony hatással lenni.

Végezetül nem lehet említetlenül hagyni, hogy a mű napjainkban való olvashatóságát nagymértékben segíti annak ténye is, hogy a napló jegyzője a határozott véleményezés ellenére lényegében mindent ragyogó, és ami lényeges, eredeti és élénk szellemességgel tálal. Írása minden részletében szerfeletti finomságról, alapos megfigyelőképességről, az emberi jellem alapos kiismeréséről, pontos látásmódról és nem utolsósorban műveltségéről tanúskodik.

Befejezésül visszatérek írásom címéhez. Ami nem másra, mint az úgynevezett párnakönyvek rejtegetni hivatott elhelyezésére utal. Ugyanis a rengeteg, ama korban akár szégyellni is való részletekkel teli naplókat a fejet megtámasztó fapárna pici fiókokskájában rejtegették. Illetőleg, a pontosság kedvéért, a Heinan-korban az arisztokrácia szokásává lett, hogy imígyen tartották a levélpapírokat párnájuknál.

Ezek voltak hát Japán és a fapárna kizárólag szubjektív válogatás folytán kiemelt részletei. Melyekből természetesen seregnyt felhozhattam volna még... Céloom az volt, hogy általam érdekesnek vélt és szelektáltan kiemelt, csekélyszámú történelmi és irodalmi részlet mentén rámutassak, hogy a párnakönyvek a világirodalom egyetemes nagykönyvébe történő besorolása mellett egyszersmind kor- és kultúrtörténeti, alapjában tehát történelmi dokumentumokként is felfogható írások. Javaslom, mindenképp ezt szem előtt tartva és figyelembe véve olvassuk e hajdan élt japán hölgyek élvezetes, igazi „japános” stílusú írásait!

Zarándoklás a változások folyamához, 1986

